

С. В. Стеблюккандидат педагогічних наук,
асистент кафедри фізичної реабілітації
Ужгородського національного університету

МЕТОДИ КОРЕКЦІЙНО СПРЯМОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розкрито специфіку навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі. Зазначено, що проблема модернізації освітнього процесу в закладах освіти, формування ключових компетентностей в осіб з особливими освітніми потребами є актуальною та різнопланово представленою в наукових розвідках учених. Визначено зміст основних понять «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «індивідуальний навчальний план»; подано дефініцію терміна «корекційно-розвиткові послуги» як комплексну систему заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення. Зазначено, що інклюзивне навчання в початковій школі – це явище, яке системно впроваджується в сучасну парадигму освіти; йдеться не про приєднання учнів до колективу, а про залучення до нього як життєвої потреби, інтеграції в учнівську спільноту.

Окреслено окремі методи навчання, що можуть застосовуватися в освітньому процесі початкової школи. Вони повинні добиратися з урахуванням інновацій в освітньому процесі та індивідуальних можливостей дитини. Зазначено, що серед традиційних методів навчання в початкових класах ефективними є евристична бесіда, пояснювально-ілюстративний із презентаційним матеріалом, індуктивний, дедуктивний, ігровий; прийоми імітації, показу артикуляції. Серед інноваційних методів виокремлено роботу з леґо-конструктором, ґрунування, кубування, щоденні – 3, щоденні – 5 та інші. З метою корекції мовлення, формування ключових компетентностей рекомендовано методи арттерапії (пісочну, музичну, лялькову), музикотерапію, казкотерапію, терапію мистецтвом (образотворчим).

Наведено приклад застосування інноваційних вправ із метою розвитку й удосконалення в учнів рухових функцій, розвитку зорового чи слухового сприймання, кінестетичної пам'яті, емоційного і ситуативно-ділового спілкування дитини з дорослим. Закцентовано увагу на дотриманні принципів інклюзивної освіти: цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування й на те, щоб її почули; усі люди потребують одне одного; справжня освіта може здійснюватися лише у контексті реальних взаємостосунків та ін. Підкреслено важливість дотримання принципу педагогіки партнерства, виокремленого Концепцією Нової української школи.

Ключові слова: інклюзивне навчання, індивідуальний навчальний план, інклюзивне освітнє середовище, особи з особливими освітніми потребами, корекційно-розвиткові послуги, методи корекційно спрямованого навчання.

Постановка проблеми. Нормативно-законодавча база України, Концепція Нової української школи, Державний стандарт початкової освіти визначили філософію діяльності початкової школи, її спрямування на модернізацію освітнього процесу. Законом України «Про освіту» сформульовано ключові компетентності, які розвивають світогляд молодшого школяра: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії,

справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені Стандартом освіти [1].

У законодавчій базі України сформульовано концепцію навчання учнів з особливими освітніми потребами. Так, у статті 20 Закону «Про освіту» зазначено: «Заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку» [1, Розділ 2, стаття 20, п. 2].

Інтеграція дітей в учнівську спільноту вимагає від учителя початкової школи інноваційного підходу до організації освітнього середовища, добірки методів та прийомів навчання. Одним із завдань Концепції розвитку інклюзивної освіти є запровадження інноваційних освітніх технологій у контексті форм інклюзивного підходу та моделей надання спеціальних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з інвалідністю [2]. Актуальність цієї проблеми зумовила формулювання мети статті.

Метою статті є визначення сучасних підходів до методів корекційно спрямованого навчання в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Навчання дітей в інклюзивному середовищі перебуває в центрі дослідження низки науковців. Підкреслимо, що вчені (В. Бондар, А. Колупаєва, О. Таранченко, Ю. Найда, Т. Сак, Л. Фомічова та ін.) розглядають інклюзивну освіту не як окреме явище, а як загальний освітній процес, що передбачає її доступність для всіх дітей, зокрема й з особливими освітніми потребами. А. Колупаєва та О. Таранченко пропонують ефективні технології навчання дітей в інклюзивному класі; подають методичні рекомендації щодо адаптації навчального середовища; методичні прийоми, що уможливають забезпечення навчальних потреб учнів в інклюзивних умовах закладу загальної середньої освіти; поради, що сприятимуть удосконаленню інклюзивної практики [3].

Освіта дітей із порушеннями слуху стала предметом вивчення О. Таранченко, С. Литовченко, О. Федоренко, В. Жук, В. Литвинова, В. Шевченко та ін. Наукові розвідки дослідників орієнтовані на сучасні світові тенденції в організації допомоги дітям з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями слуху: ранню діагностику та ранній початок фахового супроводу; комплексний підхід до організації допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку та їх родинам; варіативність форм організації освіти та методичних підходів до навчання; гнучкість змісту та індивідуалізацію процесу навчання і реабілітації [4]. У дисертаційному дослідженні М. Береговою обґрунтовано професійну компетентнісну парадигму підготовки майбутніх корекційних педагогів до роботи в інклюзивному освітньому просторі; розроблено методику дидактико-практичної підготовки майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору [5, с. 17]. Студіювання низки педагогічних розвідок дає можливість стверджувати, що сьогодні активізувалися дослідження щодо модернізації освітнього процесу в закладах освіти, формування ключових компетентностей в осіб з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Наше вивчення особливостей навчання молодших школярів в

інклюзивному середовищі проводилося за такими двома напрямками, як теоретичний (з'ясування наукових підходів до навчання учнів) та практичний (аналіз досвіду роботи вчителів, асистентів учителя).

З'ясуємо зміст окремих ключових слів, як-от «інклюзивне освітнє середовище», «інклюзивне навчання» «індивідуальний навчальний план». Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням потреб та можливостей [1, Розділ 1, п. 13]. Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [там же, п. 12]. Цьому сприяють адаптації й модифікації навчального середовища та індивідуалізація підходів на основі визначення потреб конкретної дитини. Крім цього, дитина забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії зі здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів [там же, п. 11].

Можемо сформулювати висновок, що інклюзивне навчання в початковій школі – це явище, яке системно впроваджується у сучасну парадигму освіти. Нами підтримується думка, що йдеться не про приєднання учнів до колективу, а про їх залучення до нього як життєвої потреби, інтеграції в учнівську спільноту. Інтеграція та інклюзія як освітні явища не є тотожними, оскільки мають суттєві відмінності в методологічних вимірах. Інтеграція як освітнє явище передбачає залучення дітей із порушеннями психофізичного розвитку, зокрема з інвалідністю, до загальноосвітнього середовища (за умов дотримання всіх вимог, за яких функціонує це освітнє середовище) [3].

Нині вказано на низку послуг, яких потребують діти. Йдеться про психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, що перебувають у тісному взаємозв'язку. Психолого-педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру [1, Розділ 1, п. 21-1]. Під корекційно-розвитковими послугами розуміють комплексну систему заходів супроводження особи

з особливими освітніми потребами в процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення [там же, Розділ 1, п. 15-1].

Нами виокремлено з цього комплексу послуг методи корекційно спрямованого навчання здобувачів освіти в початковій школі. Сьогодні відомі різні освітні технології для дітей з особливими потребами: оздоровчі технології терапевтичного спрямування, логопедичні, розвитку психічних процесів, корекції та оптимізації навчальної діяльності, корекції поведінкових порушень, оптимізації навичок спілкування та інші. Відповідно до технологій дібрано методи: арттерапію, ігри з логічними блоками Д'єнєша, метод ТАН-Содерберг, Флортайм та ін. Окреслимо окремі методи навчання, що можуть застосовуватися в освітньому процесі початкової школи. Виходимо з того, що інклюзивне навчання передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини (незалежно від особливостей її психофізичного розвитку).

Концептуальною основою інклюзії є врахування розмаїття всієї учнівської спільноти та визначення особливих потреб, а не порушень розвитку, задоволення особливих освітніх потреб не тільки учнів із психофізичними вадами, а й усіх дітей, які мають ті чи інші відмінності [3, с. 8]. Суспільство має враховувати індивідуальні потреби громадян і розвивати освітню політику, створити заклад освіти для всіх.

Навчання учнів у початковій школі, особливо в класах з інклюзією, вимагає з'ясування організації освітнього процесу в 1–4 класах. Весь цикл одержання знань, розвитку ключових компетентностей включає такі два етапи, як адаптаційно-ігровий (1–2 класи) та основний (3–4 класи). Це дає значні можливості для навчання дітей з особливими потребами. Дидактична гра є тим чинником, що об'єднує молодших школярів і створить єдину учнівську спільноту. Створення осередків у класі, за нашим спостереженням, є позитивним чинником «входження» усіх дітей в освітній процес. Окремі з них:

- 1) осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;
- 2) осередок для художньо-творчої діяльності з полицками для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;
- 3) куточок живої природи;
- 4) осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;
- 5) дитяча класна бібліотечка.

Кожен здобувач освіти має можливість за своїми інтересами знайти улюблене місце в класній кімнаті. Асистентові вчителя необхідно толерантно

допомогти учневі з особливими освітніми потребами займатися в певному осередку, але рекомендуємо поступово залучати дитину до роботи в усіх осередках із формулюванням завдань для спостереження. Прикладом є таке завдання: розгляньте квітку в живому куточку, спостерігайте, які зміни відбудуться з нею за тиждень; знайдіть за ілюстрацією, яка нова книжка з'явилася у класній бібліотечці, погортайте її, чи хочете почитати її разом з учителем (батьками)?

Початкові класи працюють за Концепцію Нової української школи, новим Державним стандартом та Типовими освітніми програмами, в основі яких лежить компетентнісний підхід та інтеграція предметів («Українська мова» та «Читання», «Українська мова» та «Я досліджую світ» тощо). Тому вчителю, асистентові вчителя разом із батьками, психологом, логопедом необхідно розробити Індивідуальну програму розвитку для дітей із певними порушеннями, яка б урахувала інновації в освітньому процесі.

Уважаємо, що вкрай важливо на початках організації навчання в інклюзивному класі не припуститися помилок стосовно того, що вчитель й асистент учителя працюють не в команді, а кожен за своїм планом. Ідеться про «паралельне викладання, що передбачає спільну відповідальність за процеси планування і викладання, яке проводиться обома вчителями паралельно з половиною класу (навчальний зміст залишається одним, хоча методи викладання можуть бути різними)» [6, с. 158].

Методи навчання повинні добиратися з урахуванням інновацій в освітньому процесі та індивідуальних можливостей дитини. На наш погляд, серед традиційних методів навчання в початкових класах ефективними є евристична бесіда, пояснювально-ілюстративний із презентаційним матеріалом, індуктивний, дедуктивний, ігровий; прийоми імітації, артикуляції.

Сьогодні вчителями-практиками активно застосовуються інноваційні. Виокремлюємо роботу з лево-конструктором, що є доступною і захопливою грою для дітей, розвиває креативність й удосконалює та корегує зв'язне мовлення. У технології навчання ця дидактична гра окреслюється як метод «шість цеглинок» [7]. Школярі вчать з цеглинок складати предмети, візерунки, генерувати власні ідеї, працювати в команді. Водночас розвивається як моторика рук, так і монологічне та діалогічне мовлення, проходить корекція певних порушень, особливо мовленнєвих. Проте завдання цієї гри повинні формулюватися так, щоб учнів не розподіляти за можливостями, а об'єднувати навколо дидактичної мети. Окрім цього, слід урахувати вікові особливості учнів початкової школи, їх потяг до казки, фантазії. Так, учні, об'єднані в групу, до якої залучено дитину з особливими потребами,

працюють над завданням: збудувати із цеглинок леґо-конструктора спеціальну хатку для песика, дібрати слова для розповіді про нього (1 клас). Учні в команді (спочатку хором, а потім індивідуально) називають слова, які можна вжити та які дають можливість мотивувати колір цеглинок. Акцентуємо увагу на особистісно орієнтованому навчальному процесі в комплексі з корекційно-розвитковою роботою.

Не залишаємо поза увагою методи, запропоновані Новою українською школою: «ґронування», «кубування», «щоденні – 3», «щоденні – 5» та інші. Етапи їх застосування описані в Пораднику для вчителя [6]. Під час читання в учнів із певними порушеннями виникають труднощі у поєднанні складів у слова, вимові окремих звуків; у процесі письма спостерігаються неточності в графічному зображенні літери, її просторових меж; під час формування математичної компетентності – у лічбі предметів у зворотному порядку, розрізненні геометричних фігур тощо.

Із метою корекції мовлення та для формування ключових компетентностей рекомендуємо методи арттерапії (пісочну, музичну, лялькову та інші). Дотримуємося думки, що «арттерапія, забезпечуючи динамічну і гармонійну взаємодію між дитиною, продуктом її творчості та дорослим (психологом, педагогом, вихователем), не лише здійснює терапевтичний чи корекційний вплив на психофізичний стан дитини, а й реалізує основні функції освіти: виховну, розвивальну, діагностичну, корекційну, соціалізувальну» [8].

Методи арттерапії застосовуються в корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми в мовленні, підвищену тривожність, агресивність, замкненість, невпевненість. У системі класно-урочного навчання в початковій школі можна застосувати музикотерапію, казкотерапію, терапію мистецтвом (образотворчим), танцювальну в процесі проведення фізкультхвилинок чи динамічних пауз на уроці тощо. Вони дають змогу формувати в учнів вольові якості, естетичні смаки, активізувати творчі ресурси дитини, збагачувати активний словник, формувати ключові компетентності.

Із метою розвитку й удосконалення в учнів рухових функцій, розвитку зорового чи слухового сприймання, кінестетичної пам'яті, емоційного і ситуативно-ділового спілкування дитини з дорослим рекомендуємо застосувати на уроках у початковій школі інноваційні вправи із завданнями. Деякі з них:

1) «віконечко». Учні пропонуються кольорові картки різних розмірів (урахувати тип порушення в дитини), на яких є предметні малюнки, а під ними – віконечка зі словами. Школярі замість малюнка вставляють віконечко зі словом, яке вибирають із-поміж інших. Це дасть можливість зрозуміти їм, що слово є номінативною одиницею, тому в реченні пишеться окремо;

2) «пiктограми». Учитель пропонує учням сюжетний малюнок із кількома словами, що мають зміст, учні графічно (1 клас) чи словами (2–4 класи) записують речення;

3) «працюю за дотиком». Учні описують предмет на основі дотику до нього і формулюють власне судження. Наприклад, у цієї фігури три кути. Це трикутник або іграшка, мабуть, тваринка, в неї колочки голочки. Це їжачок;

4) «моя улюблена іграшка». Завдання: запитай в іграшки, чи сумує вона за тобою під час навчання? Дай поради для неї (розвиток діалогічного й монологічного мовлення).

Безперечно, рольові ігри, інсценізації, ТАН-вправи, логотренінги, компетентісно орієнтовані завдання залишаються й надалі актуальними у навчанні дітей в інклюзивному освітньому середовищі. Зауважимо, що добiрка методiв, прийомiв, вправ чи завдань вимагають дотримання принципiв iнклюзивної освіти. За С. Мироновою, ними є такі: цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування й на те, щоб її почули; всі люди потребують одне одного; справжня освіта може здійснюватися лише у контексті реальних взаємостосунків; усі люди потребують підтримки і дружби ровесників; для всіх учнів досягнення прогресу скоріше можуть бути у тому, що вони можуть робити, ніж у тому, що не можуть; різноманітність посилює всі сторони життя людини [9]. Підкреслимо й важливість дотримання принципу педагогіки партнерства, що виокремлено Концепцією НУШ.

Висновки і пропозиції. Отже, нами розглянуто окремі нормативно-правові акти з розвитку інклюзивної освіти, з'ясовано напрями досліджень учених із цієї проблеми, запропоновано деякі інноваційні методи навчання. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у з'ясуванні засобів навчання в спеціальній освіті.

Список використаної літератури:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. URL: zakon.rada.gov.ua.
2. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України № 912 від 01.10.2010 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
4. Таранченко О.М., Литовченко С.В., Федоренко О.Ф., Жук В.В., Литвинова В.В., Шевченко В.М. Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології :

- навч.-метод. посіб. Київ : Вид ФОП Симо-
ненко О.І., 2018. 250 с.
5. Берегова М.І. Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2019. 235 с.
 6. Нова українська школа: поради для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
 7. Шість цеглинок в освітньому просторі школи : методичний посібник / упорядник О. Рома. «The LEGO Foundation», 2018. 32 с.
 8. Середа І.В., Збишко Є.А. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 10. Т. 1, 2019. С. 63–66.
 9. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.

Stebliuk S. Methods of correctionally oriented teaching of junior schoolchildren in an inclusive educational environment

The article reveals the specifics of teaching children with special educational needs in an inclusive educational environment. It is noted that the problem of modernization of the educational process in educational institutions, the formation of key competencies of people with special educational needs is relevant and presented in various ways in the scientific researches of scientists. The content of the basic concepts "inclusive education", "inclusive educational environment", "individual curriculum" is determined; the definition of «correctional and developmental services» is given. It is a comprehensive system of measures to support a person with special educational needs in the learning process, aimed at correcting disorders through the development of personality, its cognitive activity, emotional and volitional sphere and speech. It is noted that inclusive education in primary school is a phenomenon that is systematically introduced into the modern paradigm of education, it is not about joining students to the team, but involving them in it as a vital need, integrating them into the student community.

Some teaching methods that can be used in the educational process of primary school are outlined. They should be selected by taking into account innovations in the educational process and the individual capabilities of a child. It is also noted that among the traditional teaching methods in primary school such are effective as well: heuristic conversation, explanatory-illustrative with presentation material, inductive, deductive, game; techniques of imitation, display of articulation. Among the innovative ones are: game with a Lego constructor, clustering, cubing, daily-3, daily-5 and others. In order to correct the speech and form key competencies such methods are recommended: "art therapy" (sand, music, puppet), music therapy, fairy tale therapy, art therapy (art).

An example of the usage of innovative exercises to develop and improve students' motor functions, development of visual or auditory perception, kinesthetic memory, emotional and situational communication of a child with an adult was given. Emphasis is placed on the principles of inclusive education, such as: a person's value does not depend on his abilities and achievements; everyone is able to feel and think; everyone has the right to be heard; all people need each other; real education can be carried out only in the context of real relationships, etc. The importance of adhering to the principle of partnership pedagogy is emphasized, which is highlighted by the Concept of the New Ukrainian School.

Key words: *inclusive education, individual curriculum, inclusive educational environment, people with special educational needs, correctional and developmental services, correctional and developmental methods.*